



De grote ijsvogelvlinder

Uit Nederland verdwenen dagvlinders

Sinds 1850 verdwenen vijftien soorten dagvlinders uit Nederland. In deze serie leggen we telkens een van de verdwenen soorten onder de loep. Hoe verdween deze soort? Waarom verdween hij? En zou hij nog kunnen terugkeren?



De grote ijsvogelvlinder staat bij veel mensen hoog op hun wensenlijstje. Het is dan ook een spectaculaire en grote vlinder, die bovendien bijna overal zeldzaam en moeilijk te vinden is (al zijn er uitzonderingen). Wie wil die nu niet in zijn fotoverzameling hebben?

Het is onduidelijk of de grote ijsvogelvlinder in de 19e eeuw in Nederland voorkwam. Zo noemt De Graaf in 1853 de soort, maar geeft geen details en Snellen vermeldt in 1867 alleen dat de soort wellicht in het zuidoosten van Gelderland en in Limburg zou kunnen voorkomen: *“Eene overlevering vermeldt ten minste dat zij vroeger in de omstreken van Nijmegen gevangen zou zijn.”* Vermoedelijk is die overlevering ook de reden dat de soort lang de Nederlandse naam “Nijmeegse kapel” droeg. Maar een opgezet exemplaar uit Nijmegen is nooit opgedoken.

Overigens zal er voor 1900 ook weinig habitat in Nederland geweest zijn. Er was nauwelijks hoog opgaand bos met ratelpopulier – de belangrijkste waardplant. De meeste bossen waren hakhoutbos en werden regelmatig gekapt. Daar werden maar weinig bomen groot. Eind 19e eeuw werd dit steeds minder gedaan, en konden deze bossen verder uitgroeien om zo uiteindelijk ook geschikt te worden voor de grote ijsvogelvlinder.

Vanaf 1909 duikt de grote ijsvogelvlinder ineens op allerlei plekken in Zuid-Limburg op en wordt daarna bijna ieder jaar een paar keer gevonden (en ook verzameld) tot 1941. Overigens is het aantal waarnemingen laag voor zo’n ongetwijfeld geliefde soort. Dat geeft al aan dat de vlinder ook toen dungezaaid was. Al is het lage aantal waarnemingen deels te verklaren doordat het een moeilijk te vinden soort is, ook op de gekende plekken. Iets wat iedereen die ooit op zoek is geweest naar de grote ijsvogelvlinder vast herkent. De vlinders verblijven vaak hoog in de bomen en komen maar zelden naar beneden. Traditioneel werd daarom Limburgse stinkkaas gebruikt om ze naar beneden te lokken. Maar in het buitenland zijn ze ook regelmatig op vochtige plekken op onverharde wegen te vinden. Meer dan een paar exemplaren worden in West- en Midden-Europa zelden gevonden, heel vaak gaat het om een enkele vlinder. In Oost-Europa worden soms grotere aantallen gemeld, met soms dramatische gevolgen. Orden en Paklina beschrijven in 2010 in ons eigen

tijdschrift hoe ze tientallen dode exemplaren vonden langs een asfaltweg met rottende houtresten en mest in Rusland.



Een foto uit *Vlinders in 2010* – tientallen dode exemplaren grote ijsvogelvlinders die Van Orden en Paklina vonden in Rusland.

Tijdens een onderzoek op de grens van Finland en Rusland vonden Gorbach et al. (2010) ook flinke fluctuaties: in sommige jaren waren er ruwweg tien keer zoveel grote ijsvogelvlinders als in andere jaren. Op een topdag telden ze gemiddeld 21 vlinders per 100 m langs een weg. Dat zijn aantallen die in West-Europa onvoorstelbaar zijn.

In Nederland zijn er ook enkele vondsten bekend van buiten Zuid-Limburg, al lijkt er geen bewijs bewaard gebleven van deze vlinders. Lempke (1936) beschrijft in zijn catalogus nog een rechtervleugel in een tuin in Hardinxveld, maar noemt deze *“zonder faunistische betekenis.”*

In 1948 doet Andersen een ronduit spectaculaire vondst op Terschelling: *“15 Juni 1948 zag ik op de Longway vlak bij het dorp West Terschelling een vlinder, welke als een vleermuis over de weg vloog. Het gelukte mij hem te vangen en het bleek een mannetje van Limenitis populi L, [grote ijsvogelvlinder] te zijn. Daarna zag ik er nog 2 op dezelfde weg, maar buiten mijn bereik, boven de bomen vliegen.”* Het is mij onduidelijk of deze vlinder is verzameld en zo ja waar deze nu gebleven is.

Na 1948 zijn er alleen nog zekere waarnemingen uit 1955 en 1956 bij Gronsveld (wellicht in het Savelsbos,



Een foto uit Frankrijk: een typische plek waar je grote ijsvogelvlinder kan vinden – vochtig bos met veel ratelpopulier.

dat naast het dorp ligt) en in 1967 en 1972 uit Mechelen en Gulpen in Zuid-Limburg (Cupedo, 1969). Het is niet duidelijk of daar toen een populatie zat, maar het valt niet uit te sluiten.

Dat veel mensen graag een grote ijsvogelvlinder in Nederland willen zien, bewijst de stroom waarnemingen die vanaf 1980 opduikt, maar waarvan de foto indien aanwezig meestal een landkaartje, kleine ijsvogelvlinder of grote weerschijnvlinder liet zien. Verder gaat het altijd om waarnemingen zonder enig bewijs. Er zijn geen foto's of verzamelde exemplaren, noch is de soort ooit ook door iemand anders op zo'n plek gemeld (voor zover bekend). Ook de reeks

waarnemingen op Terschelling van na 1980 komt van één persoon en nooit meldde iemand anders daar de grote ijsvogelvlinder als vlinder of rups, of maakte een foto, ondanks dat het een populaire bestemming is. Het valt natuurlijk niet uit te sluiten dat de grote ijsvogelvlinder nog een tijd is voorgekomen op Terschelling, maar zeker weten we het niet. Hoe dan ook groeien er weinig populieren op het eiland en is het natuurlijk een afwijkende en winderige plek voor zo'n continentale vlinder van luwe plekken in vochtige oude bossen met ratelpopulier.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat de grote ijsvogelvlinder al tientallen jaren uit Nederland is verdwenen, maar wanneer precies de laatste vlinder hier rondvloog is moeilijk zeker te zeggen.

Leefgebied

De vlinders vliegen vooral op open, zonnige, maar luw gelegen plaatsen. Er staat een hoge, markante boom waar de mannetjes samenscholen en kleine, jonge populiertjes waarop de eitjes worden afgezet. Naast ratelpopulier is ook de zwarte populier als waardplant bekend. In Frankrijk vonden we de soort langs een onverharde weg door een vochtig bos met veel ratelpopulier in de bosrand.

Bedreigingen en maatregelen

De grote ijsvogelvlinder verscheen in Nederland toen de bossen in Zuid-Limburg hoog genoeg waren geworden. Maar ook daarna was het altijd een zeldzame soort. Het is onduidelijk waarom de vlinder uiteindelijk weer verdween. Wellicht dat de structuur van de bossen ongeschikt was geworden (te dicht, te weinig randen), maar het is ook mogelijk dat er te weinig ratelpopulieren in de bossen aanwezig waren om succesvolle voortplanting mogelijk te maken. Wallis de Vries (2010) viel bij een analyse van de vlinderfauna van de veldbies-beukenbossen c.q. Vijlenerbossen al op dat er ook bij de verdwenen nachtvinders veel soorten met als waardplant ratelpopulier zaten.

Toekomstperspectief

Ook in de aangrenzende delen van België en Duitsland is de grote ijsvogelvlinder een zeldzame verschijning die nog maar sporadisch gevonden wordt.

Het is bovendien de vraag of de bossen in Zuid-Limburg op dit moment geschikt zijn, al is de kwaliteit voor veel vlinders door gerichte maatregelen wel verbeterd. Daarnaast lijkt de soort ook moeite te hebben met het opwarmende klimaat. Zo laten Habel et al. (2025) zien dat in de Alpen de soort steeds hoger voorkomt, overigens zonder dat de ratelpopulier mee opschuift, en ze zien dit als een bedreiging op termijn. De vindplaatsen in de Zuidelijke Ardennen lijken ook boven de 300 m te liggen.

Het lijkt mij daarmee onwaarschijnlijk dat de grote ijsvogelvlinder op termijn in Nederland terug zal keren.

Literatuur

- Andersen, S.L. (1949): *Limnitis populi* L. op Terschelling! Entomologische Berichten (Amsterdam) 12 (288), 360.
- Cupedo, D.F. (1969): *Limnitis populi* L. (Lep., Nymphalidae). Entomologische Berichten (Amsterdam) 29 (6), 116.
- Gorbach, V.V., K. Saarinen, K. & Reznichenko, E.S. (2010). On the Ecology of the Poplar Admiral (*Limnitis populi*, Lepidoptera, Nymphalidae) in Eastern Fennoscandia. Entomological Review 90(8): 989–998.

Graaf, H.W. de (1853 (1ste stuk, uitgegeven in November 1851)): Nederlandsche schubvleugelige Insekten (Lepidoptera). In: Herklots, J.A. Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.

Habel, J.C., Gros, P., Eberle, J. & Todisco, V. (2025): Effects of climate- and land-use change on the cold-adapted Poplar Admiral butterfly. Journal of Insect Conservation (2025) 29:80.

Lempke, B.J. (1936): Catalogus der Nederlandsche Macrolepidoptera I. (Tijdschrift voor Entomologie 79, 238-316).

Orden, C. van & Paklina, N. (2010): Sneuvelen op de snelweg: grote ijsvogelvlinders in Rusland slachtoffer van voedszaam wegdek. Vlinders 25 (1), 16-17.

Snellen, P.C.T. (1867): De Vlinders van Nederland: Macrolepidoptera, systematisch beschreven. Nijhoff, 's-Gravenhage.

Wallis de Vries, M. (2021): Vlinders van het Veldbies-Beukenbos-landschap in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 110 (1), 8-15. ●



Albert Vliegenthart

De grote ijsvogelvlinder is moeilijk te vinden en hem mooi op de foto krijgen is een uitdaging. Als er eindelijk eentje uit de toppen van bomen naar beneden afdwaalt, zit deze (meestal) niet op bloemen, maar op de grond of, als je geluk hebt, op een blad.